

Ekonominin Egemenliğinden Siyasalın Egemenliğine: Devlet ve Kriz

From the Sovereignty of Economy to the Sovereignty of Politics: State and Crisis

Bünyamin Bezci

Prof. Dr. bbezci@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8449-3348

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 78-91

Geliş Tarihi Received: 30.09.2023

Kabul Tarihi Accepted: 07.10.2023

Atf Citation: Bezci, B. "Ekonominin Egemenliğinden Siyasalın Egemenliğine: Devlet ve Kriz." *Journal of Migration and Political Studies* 1 (2023): 78-91

ÖZET

Bu çalışma, 21. Yüzyılın siyasi anlamda 2000 yılından ziyade 2008 yılında yaşanan finans krizinden sonra başladığını çözümlenmeye çalışmaktadır. Büyük Buhran'dan 1970 yılına kadar Keynesyen ekonomi modeli çerçevesinde hem savaşlar hem de refah devleti yaşanmıştır. 1970'ten 2008'e kadar ise neoliberal politikalarla birlikte piyasanın yükü devletten sivil topluma aktarılmıştır. Piyasa ve toplum devletin üzerindeki sorumlulukları alarak devletin yükünün hafiflemesini sağlamıştır. Ancak bu durum siyasal alan devletten ziyade piyasanın ve sivil toplumun hâkim olmasını da beraberinde getirmiştir. 2008 finans krizinden sonra ise piyasanın içinde bulunduğu borç yükü ve sistem krizinin sorumluluğunu bu sefer devlet üstlenmiştir. Böylece 1970'lerden itibaren giderek artan ekonominin gücü yeniden devlete geçmeye başlamıştır. Makale, işte bu dönüşümleri incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Devletin Dönüşümü, Covid-19, Kriz, Finansal Kriz*

EXTENDED ABSTRACT

This study tries to analyze that by politically 21st century has begun after that financial crisis of 2008 rather than than 2000. From the Great Depression until 1970, there were both wars and a welfare state within the framework of the Keynesian economic model. Because of neoliberal policies, the burden of the market was shifted from the state to civil society from 1970 to 2008. The market and society have relieved the state's burden by taking its responsibility. However, this has also led to the dominance of the market and civil society rather than the state in the political sphere. After the 2008 financial crisis, this time the state took responsibility for the debt burden and systemic crisis in the market. Thus, since the 1970s, the rising power of the economy is once again has been shifting back to the state. This article aims to scrutinize these transformations.

Keywords: *Transformation of State, Covid-19, Crisis, Financial Crisis*

GİRİŞ

Devlet, başı olduğu gibi sonu da olan bir politik formdur. Devamlılığı olan bizatihi ahali ve onun politik birlik arzusudur. Bu nedenle bin yıllık devlet geleneğimizden bahsedenler bir ideden bahsediyorlar bir politik formdan değil. Tarih boyunca ahalinin politik birliği idesinin form kazanması her daim farklı biçimler kazanmıştır. Göçebe toplumların Göktürk Devleti ile mukim ve Müslümanlaşan Karahanlılar ya da Gaznelilerin devleti Türk politik birlik idesi açısından ortak paydalar taşısa da form olarak çok farklıdır. İstanbul ile birlikte coğrafyaya oturan Osmanlı'yı Merv, Rey, İsfahan, Bağdat, Konya, Karaman, Antalya arasında salınan Selçuklu ya da Anadolu Selçuklu ile form olarak bir tutmak da mümkün değildir.

Modernleşme ile birlikte Türk'ün devlet idesi de farklı bir form kazanmış ve modern devlet olarak tanımlanan bir hal almıştı. Osmanlı'nın imparatorluk formuna yakın hali Cumhuriyetle birlikte modern ulus-devlete dönüşmüştür. Klasik Avrupa tarihinin son ulus-devleti Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Cumhuriyet, aslında o zamana kadar yabancı olduğu ve içine de bir türlü sığamadığımız dar, homojen olduğundan farklılığa yer vermeyen ve coğrafyaya çakılı olduğundan hareketsizliği şiar edinmiş bir miras yaratmıştır. Bu mirası anlamak demek bir taraftan Osmanlı'dan Cumhuriyete değişimleri anlamayı diğer taraftan da günümüzde yaşanan değişimleri anlamak demektir.

Avrupa tarihinde modern devlet 16. yüzyıla kodlansa da bizim için bu tür bir politik form değişimine dört yüz yıllık bir direniş söz konusudur. Aslında Avrupa tarihinde oluşan bu yeni formu modern önekiyle anmak bile yersizdir. Zira Staat ya da State diye anılan hatta ilk ortaya çıktığı Fransız dünyasında Etat denilen bu yeni politik form, İmparatorluktan o kadar farklıdır ki ayrıca modern diye anmak yersizdir.

İmparatorluklardan ilk ayrıldığı nokta ise ahalinin dizilişi ile ilgilidir. İmperium her zaman aracılı bir egemenlik biçimidir. Dominium'u yani toprağının her noktasına ve ahalinin her zerresine eşit derecede bir etki biçimini hedeflemez. İmperium, Roma'da ahali üzerinde direkt etki sahibi iken Mısır'da araya yerel Kral ya da Kraliçeleri koyabilir. Kendi ahali içindeki farklılıkları egemenliğini tanıdığı kadarıyla eritmeye çalışmadan koruyabilir. İmperium, ötekine ya da kendisinden olmayana karşı da bir hâkimiyet iddiası taşıdığından sonraları sömürü ile bağdaştırılmıştır. Oysa sömürü ya da kolonyalizm için imparatorluk olmaz gerekmez.

Örneğin Fransız sömürgeciliği bizi bir imperiumun parçası olmaya davet etmez. Fransız devletinin tanımladığı bir medeniyete dâhil olmaya davet eder. Dâhil olmak istemeyenleri de gayri medeni olarak kodlayarak insan niteliğinden soyutlar ve yok etmek için meşru bir zemin yaratabilir. Bu nedenle Cezayir'de milyonlarca insanı katlettiğinde bile kendine göre özür dilenecek bir vahşet işlemiş değildir. Fransız'ın

medeniyeti yerleştirmeye çalıştığı toplumda bazıları meseleyi anlayamadığından temizlenmiştir. Fransa'nın 19. yüzyıl sonrası ulus-devlet çağında sömürü faaliyetlerine ve sömürgelerdeki vahşetine devam ettiği göz önünde tutulursa Sömürgecilik ile İmparatorluğun yakın anlamları zehabı yanılıcıdır.

İmparatorluk, ahalsinin farklılıklarını tanır. Aslında bu devlet kapasitesinin sınırlılığı ile de alakalıdır. Devletler kapasite kazandıkça farklılıklara daha az alan bırakmışlardır. Orta çağın kutsal İmparatorlukları etnik farklılıkları tanısa da dini farklılıklara pek de sıcak yaklaşmamıştır. Hem dini hem de etnik farklılıklara alan açan İmparatorluk, Osmanlı olmuştur. Özellikle Katolik kutsallık ulus-devletten daha sıkı bir dini homojenlik talep etmiştir. Roma geleneğini devam ettiren Ortodokslar ise öteki dinlere ve etnik kimliklere karşı görelî olarak tahammülkâr olmuştur. Modern dönemin devletleri ise ahaliye ulusallık bağlamında politik bir aidiyet kazandırmıştır. Politik aidiyet olarak ulus, aslında bireyin belki en sanal ama aynı zamanda en varoluşsal kimliğidir. Beşerin kendi farkındalığı olarak birey, biyolojik kimliğini oluşturan ırk, kültürel ve sosyolojik kimliğinin karşılığı olan etnisite ve hatta politik aidiyetinin hukuki biçimi olarak vatandaşlıktan hiçbiri ulus kadar homojenlik iddiasıyla ötekini düşmanlaştırmaz. Sadece ulusallık iddiası kamusal bir düşman üzerine inşa edilir. Düşmanı tanımlayarak kendini inşa eden ulus, İmparatorlukların görmediği ve anlayamayacağı bir homojenlik iddiasıdır.

İmparatorluk formu ile modern devlet formu arasındaki en belirgin farklardan biri de sınırlarla ilgilidir. İmparatorluklar biraz da kapasite yetersizliğinden sınırlarına tam olarak hâkim olmaya çalışmazlardı. İmparatorluk sınırları geçişlere her zaman müsaitti. Toprak, kutsal olmaktan ziyade üretim kaynağı idi. Kazanılır ya da kaybedilirdi. Politik bir anlam değil ekonomik bir anlam taşırdı. Oysa modern devletin toprağı politik bir anlam kazanmıştır. Modern devletlerde toprağın politik anlamına vatan demektediriz. Her ne kadar vatan kavramı eski olsa da Arapçadan bize geçen vatan doğulan yerle alakalı bir yurt anlamındadır. Politik anlamda korunması gereken dinin, ailen ve namusundur. Hatta onları korumak için gerektiğinde hicret de edersin. Modernleşme devlet formu için toprağı korunması gereken kimlik kurucu bir unsura dönüştürmüştür. Modern devletler her daim belli toprak ve sınırlarla kimlik kazanmıştır. Sınırlarındaki en ufak tavizleri de kimliklerine bir saldırı olarak görmüşlerdir.

I. DEVLET, PİYASA VE TOPLUM

Modern devlet 19. yüzyıl sonrasında ulus-devlet başta olmak üzere yeni anlamlarla donanmıştır. Artık bir modern devleti temsili demokrasi ve hukuk devleti olmadan tasavvur edemeyiz. 20. yüzyıl başındaki ekonomik buhran sonrasında ise modern devletler artık bir refah devletine dönüşmüştü. Modern devletin niteliklerini sayarken ortak paydasının kapitalizm olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Kapitalist ekonominin geliştiğı biçime göre yeni formlar kazanan bir devletle karşı karşıyayız. İlk modern devletler 16. Yüzyılda ortaya çıkarken aristokrasinin küçük feodal dünyasını büyütme isteyen artizanlardan destek almıştı. Fransa ve İngiltere gibi tarihsel olarak güçlü devletlerin yanında birer tüccar kolonisi olan Hanse Devletler Birliğı ya da Hollanda'nın güçlü devlete dönüşmesi ticaretin devletin oluşumundaki rolünü iyi anlatmaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde görüldü ki sınırları içindeki ahaliye egemen olmak yeterli değildi. Aynı zamanda ahaliye politik birlikte buluşturmak, buluşamıyorlarsa bizatihi bu birliği yaratmak gerekmekteydi. Bu nedenle eğitim başta olmak üzere ahalden ulus yaratan araçlar devreye sokulmuştur. Milli devletler aynı zamanda ahaliye yeni bir politik ruh kazandırmış ve onların enerjisini/fedakârlıklarını örgütlemiştir. Napolyon'un ordusu artık orta çağ orduları gibi askerler kaçmasın diye sıkı düzende savaşmamıştır. Ulus fikriyle bağlı modern ordular esnek birlikler oluşturduklarında bile kayıp yaşamadıklarından daha başarılı olmuştur. Bu nedenle Napolyon, bütün kıta Avrupa'sında tartışmasız en üstün güç olabilmıştır. Tüccarların piyasayı genişletmek için destekledikleri Mutlak Krallıklar, ulus devletlere dönüştüğünde de güçlerine güç katmıştır.

Kapitalizmin olgunluk aşamasının üç temel entite üzerine kurulu olduğunu unutmamak gerekmektedir.¹ Bu entiteler de tarih içinde birbiri içinden doğarak bağımsızlaşmıştır. Bugün kapitalizm demek devlet, toplum ve piyasadan oluşan üçlü ilişki biçimi demektir. Eski Yunan için sadece devlet vardı. Polis, hem devlet, hem toplum hem de piyasa idi. Devletten ayrı bir toplumsallık düşünülemediği gibi ekonomi, sadece ev idaresi anlamını taşımaktaydı. Roma'da Polis'in Civitas olarak çevrilmesinden kaynaklanan bir anlamsal kayma gerçekleşmişti. Zira Civitas aynı zamanda toplum demektir. Bir anlamda juris societas kurallı toplumsallık olarak devlete işaret ederken civilis societas devlet dışındaki başıbozuk, kuralsız toplumsallığa işaret etmekteydi. İkincisine artık sivil toplum diyoruz.

Kapitalizmin en önemli farklılığı modern devletle birlikte piyasanın da üçüncü bir entite olarak devlet ve toplumun yanına eklenmesi olmuştur. Kapitalizmin bu üçlü paradigması tarihin meydan okuyuşlarına karşı yeni formlar kazanarak kendisini korumuştur. Ulus fikriyle toplumsal açıdan güçlenen devlet, temsili demokrasi ile burjuva için yönetilebilirlik kazanmıştır. Politika savaş meydanlarından parlamentolara doğru kaymıştır. Parlamenter demokrasinin sıradan insanlara iki temel vaadi vardır; ortak akılla müzakere ederek karar almak ve bu kararı kapalı kapılar ardında değil kamusal alanda herkesin gözü önünde almaktır. Yani müzakere ve aleniyet. Fakat parlamenter sistemler ne kararlarını gerçek anlamda müzakere ile aldılar ne de aleniyeti bu kadar önemsediler. Temsil krizi de zaten bu iki nedenden dolayı çıktı. 1990'larda radikal demokrasiden bahsedenler bir taraftan karar alıcıları sivil toplum örgütleri vasıtasıyla genişletmeye çalışırken diğer taraftan da kararların kamusal tartışma ve açık müzakerelerle alınması gerektiğini söylemeye başlamıştı.

Parlamenter demokrasi hukuk devleti kavramıyla taçlanmasaydı devletin politik gücünü dizginleyen bir enstrümana da kavuşamazdık. Hukuk devleti nihayetinde Taç ile devletin ayrılmasıydı. Tanzimat adamları bile aynı mantıkla taht ile devleti ayırmış ve kendilerini padişahın kulu olmaktan çıkararak devletin adamı yapmışlardır. Meşrutiyetle birlikte gelen iktidarın sınırlandırılması ve anayasacılık hareketlerinin temelinde taht ile devletin ayrılması yatmaktadır. Hukuk devleti burjuvanın güçlenmesiyle birlikte öylesine hâkim bir anlam kazanmıştır ki Hans Kelsen 1930'larda hukuk ve devletin bir olduğunu söylemekteydi.² Onun

¹ Kojin Karatani, *Transkriptik: Kant ve Marx üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2008).

² Hans Kelsen, *Saf Hukuk Kurumu*, (Nora Kitap, 2020).

anlayışına göre devlet ve hukuk iki ayrı entite değil, bir ve bütündü. Hukukun temelinde ne olduğunu ise yine hukukla ve Temel Normlar (Grundnorm) olarak açıklamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında devlet artık hem ulus-devlet hem parlamenter sistem hem de hukuk devletidir. Her üçünü de besleyen piyasadır. Piyasa, görünmez bir el tarafından kendiliğinden düzenlendiğinden devletin müdahalesinden uzaktır. Devletin topluma müdahalesinin önünü de hukuk devleti tıkamaktadır. Dahası parlamenter sistemle devletin politik iradesi de ulusun/burjuvanın politik iradesine tabi olmuştur. Burjuva açısından rüya gibi devlet konseptini ilk bozanlar işçi devrimleri olmuştur. Fakat demokrasinin kitleyi mobilize ederek kontrol altına alma yeteneği vardı. Savaşlar ulusun mobilizasyonu için biçilmiş kaftandı. Bu nedenle kapitalizm yeni bir denge kazanması kadar milliyetçilik sosyalizmi bile gölgede bırakan bir hareketlilik sağlamıştır. Piyasanın aktörlerinin bu hareketten bereket çıkardıklarını ve zenginliklerine zenginlik kattıklarını unutmamak gerekmektedir. Bu nedenle Almanya'da Hitler, toplumsal destekle geldiği iktidarda burjuvanın desteğiyle tutunmuştur.

1929 ekonomik buhranı kapitalizmin de yeni bir form kazanmasına neden olmuştur. O güne kadar piyasa ağırlıklı olan üçlü paradigma krize girmiştir. Piyasayı krizden çıkaran devlet oldu. Devletler ABD'de olduğu gibi kapitalist refah devleti uygulamalarıyla ya da Almanya'da olduğu gibi sert faşist devlet uygulamalarıyla piyasayı konsolide etmişler, yani bir nevi ıslah etmişlerdi. Sovyetler Birliğinde ise durum çoktan piyasa kapitalizminden devlet kapitalizmine dönüşmüştü. Kapitalizme son vermek adına mülkiyeti ortaklaşa kılan reel sosyalizm hiçbir şeyi olmayan proleter diktatoryasıyla devleti sönmülmeyi amaçlamıştı. Nihayetinde Marksizm, devleti egemen burjuvanın iktidar aracı olarak görmekteydi. Proleter iktidarı devlete ihtiyacı ortadan kaldıracaktı. Zira her şey herkesin ise mülkiyeti korumak adına bir devlete de ihtiyacımız olmayacaktı. Fakat reel sosyalizmle birlikte kurulan burjuva demokrasisi yerine bürokrat diktasıydı. Başta komünist parti bürokrasına dâhil olanlar ve olamayanlar arasında yarılan sosyalist toplumda yeni sınıfsal çatışmalar ortaya çıkmıştı. Ayrıca Marksist özgürlük anlayışının teknolojinin yarattığı boş zamanın ötesine geçememesi de reel sosyalist devletleri kapitalist devletler kadar teknolojist yapmıştı. Bizatihi teknoloji de özgürlüğün değil totalitarizmin artmasına imkân sağlamıştır.

Almanya ve Sovyetler Birliği örneklerini yani faşist ve sosyalist örnekleri tarihin bir kenara bıraktığını düşünürsek devletin kapitalist dünyada izini sürmek daha anlamlı olacaktır. Faşizm, yarattığı heyecan dolu mobilizasyonla devletin çağının kapandığını ve yeni devletler birliği denebilecek Reich'in çağının geldiğini düşünüyordu. Bu büyük alanlarda hâkim olan ve çekirdeğine doğru değer akımını hedefleyen yeni politik form faşizmin yenilgisi ile birlikte yok oldu. Dikkat edilirse Reich iddiası bir taraftan imparatorluğun gevşek egemenlik dünyasına geri dönüşe işaret etmezken diğer taraftan da ulus-devlet sınırlarını yeterli görmemektedir. Schmitt'in Grossraum³ dediği yeni siyasal form sıkı egemenlik ilişkisi kurulmuş bölgesel imparatorluk gibidir. Bu nedenle AB'nin politik birlik olabilmüş haline benzemektedir. Fakat politik birlik için ekonomik ve mali birlik ile piyasa entegrasyonu yeterli değildir. Ayrıca beraber karar alabilecek ve

---

³ Carl Schmitt, *Völkerrechtliche Großraumordnung* (Berlin: Duncker & Humblot, 2022)

uygulayabilecek bir politik birliğin oluşması ve ortak emir komuta zincirine tabi bir güvenlik ağının/ordunun kurulması gerekmektedir. Oysa AB, bu tür bir politik birlikten çok uzaktadır ve giderek daha da uzaklaşmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan dünya düzeni kapitalizmin politik üstünlüğünü perçinlemiştir. Hem savaşın yaralarını sarmak isteyen hem de sosyalizme karşı sınır hatlarını korumak isteyen kapitalist ülkeler halklarını rahat ettirecek refah harcamalarını da artırmıştır. Bölgesel güçler yerine BM çatısı altında ortak bir dünya ve insanlık tasavvuru oluşturmaya çalışmıştır. Piyasa kapitalizmi ve devlet kapitalizmi (reel sosyalizm) arasındaki çatışma bile soğutulmuş ve adına da soğuk savaş denmiştir. Az gelişmiş bölgelerdeki sıcak savaşlarla hem bir taraftan kapitalist tarafların ateşi düşürülmüş hem de hâkimiyet iddiaları genişletilmiştir. Savaş sonrası devlet harcamalarıyla beslenen piyasa 70'lerin başında mali bir krize girmişti. Arap-İsrail savaşı sonrasındaki petrol ambargosunun tetiklediği mali krizi devletler ancak yükledikleri ağırlıkları atarak aşabilmiştir.

Kapitalizmin mantığı içinde devletin taşıyamadığı yükleri boşaltacağı iki entite bulunmaktadır. Biri piyasa diğeri de toplumdur. Neoliberal iktisadi ve siyasi sistem olarak tanımlayabileceğimiz yeni denge devlet odaklı olmaktan çıkan politikanın piyasa ve toplum odaklı olmaya dönüşmesidir. Böylelikle devletler yeni bir form kazanmıştır. Refah devletinin taşıyamadığı yüklerin bir kısmının piyasaya aktarılmasına literatürde özelleştirme adını vermiştik. 70'lerde neredeyse ekonominin %60'ından fazlasını işgal eden devlet, Türk siyasetinde de bu yükü kaldıramaz olmuştu. Bankacılıktan sigara üretimine, fındıkcılıktan pamukçuluğa, demir-çelikten çimentoya kadar birçok ürünü üreten devlet, 1980 sonrasında piyasadan üretici olarak çekilme düzenleyici olarak kalma iradesi göstermiştir. Uzun süre patrimonyal devletin rant dağıtım aracı olan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) piyasaya devredilerek devletin yükü hafifletilmeye çalışılmıştır.

1980'lerin Türkiye'sinde devletin iktisadi teşebbüslerinden vazgeçişçi güçsüzleşmesinin nedeni zannedilmiştir. Oysa devlet, iktisadi teşebbüslerini piyasaya devrederek güç kaybetmemiş aksine güç kazanmıştır. Zira devleti güçlü kılan piyasa içinde olmak değil, egemenlik hakkını kullanarak piyasayı düzenlemektir. Bu nedenle devletin düzenleme gücünü yitirmediği bir piyasadan dolayı güçsüzleşmesi mümkün değildir. Piyasaya iktisadi teşebbüsleri bırakanlar aslında ekonomik aklı siyasi iradenin üstüne konumlandırabilmek adına üstkurullaşma sürecini de başlatmıştır. SPK, BDDK, Rekabet Kurulu, Merkez Bankası, Enerji Piyasası Üst Kurulu gibi yapılar ekonomik aklın siyasi iradenin önünde tutulmasının sonucuydu. Neoliberal zihin dünyasına uygun olarak devletin yükünü yüklenen piyasa kendi ekonomik aklını da devletin işleyişine dayatmaktaydı.

Neoliberal aklın devleti de şirketleştirmeye çalıştığı sır değildir. Kamu yönetiminde toplam kalite yönetimi, kamu işletmeciliği, esnek çalışma, kamuda insan kaynakları yaklaşımı ya da toplumsal kalkınma gibi kavramlar neoliberal aklın ürünüydü. Devletin yeniden yapılanması devletin küçültülmesi, bürokrasinin azaltılması ve merkezi yetkilerin yerelleşmesi olarak anlaşılmaktaydı. Türk kamu yönetimi için entelektüel fantezi boyutunda kalsa da yönetim gibi işteşlik ekleriyle toplumla birlikte yönetmek hedef olarak belirlenmişti. Bu

nedenle vatandaş artık müşteri, devlet de bir şirketti. Piyasa odaklı devlet tasarımının amacı zaten hali hazırda güçlü olan devleti biraz incelterek demokrasinin toplumsal tabanını güçlendirmektir.

Neoliberal zihnin ikinci önemli ayağını da toplumun öne çıkmasıdır. Artık toplum sivil sıfatıyla birlikte anılmakta ve devletin yönetsel ortağı olarak görülmektedir. Devlet açısından ise taşıyamadığı yüklerin bir kısmını devredeceği bir entiteden ibarettir. Bu nedenle daha 80'li yılların başında bizzat devlet tarafından "Sosyal Yardımlaşma Vakıfları" kurularak sivil toplumdaki aslında ne beklendiği de ortaya konulmuştur. Devlet erişemediği yerlerde sivil inisiyatiflerin yerini kapatmasını ve görevlerini üstlenmesini beklemekteydi. Bu nedenle 80'ler boyunca dernekleşme ve vakıflaşma teşvik edilmiştir. Türk siyasetinde 15 Temmuz darbesinin mayalandığı alanlar da maalesef kontrolsüz sivil toplum örgütlerinin alanı olmuştur. FETÖ önce eğitim sonra medya ayağını güçlendirerek sivil ağlarını rahatça kurmuş ve bir nesli tamamen iğdiş edebilmiştir. Piyasaya egemenlik iddiası 90'ların sonların banka ile başlamış ve 2011 sonrasında siyasete hâkim olmak istemiştir. Bu anlamda neoliberal zihnin Türk siyaseti açısından en zehirli kitesini oluşturmuştur.

Her ne kadar Türk siyaseti 90'larda derin devletin hâkimiyetine giriyormuş gibi görünse de yapısal olarak kendini dayatan bir neoliberal zihin vardı. Bu zihin aslında Türkiye'nin demokratikleşmesinin de zeminini yaratmıştır. Vesayetçi sistemin kırılması da bizatihi neoliberal zihnin marifetidir. Yani devlete karşı sivil toplumun ve piyasanın öncelenmesi vesayetçi rejimi tüketmiştir. 28 Şubat vesayetçi rejim için tükeniş korkusunun direnişiydi ve ancak beş yıl sürebildi. 2001 ekonomik krizi sonrası AK Parti iktidarının gelişi ile yavaş yavaş gücünü yitirdi ve Nisan 2007 darbe girişimiyle birlikte on yıl sonra nihayete ermişti.

Dünya siyasetinde 1980'lerde iki büyük dalga daha devletin konumunu etkilemiştir. Postmodernleşme ve küreselleşme. Postmodernizm, tek kelime ile parçalılık demektir.⁴ Postmodern romanın farklı hikâyelerin bütünselliğinden oluşması gibi postmodern, modern bütünsellik kavrayışını kırmıştır. Devlet açısından kırılan ise homojen toplum tasarımı, yani ulus fikridir. Her ne kadar 1980'lerin sonunda reel sosyalizm çöксе de postmarksist toplum anlayışı sınıfsal çatışmanın yerine toplumsal farklılıkların çatışmasını siyasetin temelini yerleştirmiştir. Postmodern dünyada çatışan artık sermaye sınıfı ile proleter sınıfı değildi. Zira kimin proleter kimin sermaye sahibi olduğunu refah devleti harcamaları anlaşılır olmaktan çıkarmıştı. Mali durumları ve çalışma şartları iyileşen işçiler proleter gibi davranmayı bırakmış ve devrim peşinde koşmamaktaydı. Postmarksistler Marksizme bilimsellik atfettiklerinden ana iddialarını dönüştürerek Marksist düşüncüyü de revize etmişlerdir. Bu bağlamda artık çatışmanın temelini sınıf değil fark oluşturmaktadır. Fark ise sınıfsal olabildiği gibi etnik, dinsel, kültürel ya da cinsel olabilirdi. Toplumsal çatışma toplum olmanın dinamiğinde yer alıyorsa farklılıkları göz ardı etmeyen yeni bir demokrasi dizayn edilmeliydi. Demokrasinin dinamiğini uzlaşa değil çatışma belirlemekte ve her demokratik uzlaşa geçici ve uçucu sayılmaktaydı.

1990'larda dünya siyaseti ötekine karşı saygı, hoşgörü, mozaik toplum, çokkültürlü toplum üzerine radikal ya da diyalojik demokrasi kavramını inşa etmekle meşguldü. Bu dünyanın formülü daha az devlet, daha çok

---

⁴ Zygmunt Bauman, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014).

toplumdu. Temsil krizini sivil toplum örgütlerinin yönetime katılmasıyla aşabileceklerini düşünmekteydiler. Zamanla görüldü ki sivil toplum kavramı kendiliğinden demokrasiyi işaret etmemekteydi. Sivil toplumun demokrasiyi güçlendirmesi için öncelikle kendi içinde demokratik olması gerekmektedir. Kendi içinde hiç de demokratik olmayan ideolojik gruplar ancak baskı grubu olmakta ama demokrasiyi güçlendirmekten ziyade çıkarlarını maksimize etmekteydi. Hatta bazen engelliler üzerinden rafine dilencilik yapmaktaydılar. Yine de postmodernizm Cumhuriyetin siyasal alandan dışladığı kimliklerin siyaset arenasına dönüşünü sağladığı için demokrasiyi derinleştirmiştir. Fakat kimliğin hem siyasetin toplumsal tabanı hem de bizatihi özgür insanın zindanı olduğunu da göz ardı etmeden düşünmek gerekmektedir. Kimlik bizim özgüvenimizi güçlendirdiği gibi varolan güvenimizi kimlik adına feda etmemize de neden olabilmektedir. O nedenle kimlik siyaseti üzerine inşa edilen demokrasiler ince bir ayar üzerine oturmaktadır.

Yeni siyasetin diğer ayağı da küreselleşmedir. Küreselleşme, devletin egemenliği törpülemiştir. Postmodern küreselleşme, bir taraftan ulus-devlet fikrinin ulus ayağını parçalarken diğer taraftan da devletin egemenliğini bağımlılık ilişkileri çerçevesinde seyreltmıştır. Devletin egemenlikle ilişkisinin yumuşaması uluslararası şirketlerin siyasette söz sahibi olmasını da olanaklı kılmıştır. Böylece 90'lar boyunca ekonomik akıl, siyasi iradenin yerini almıştır. Siyasi irade sahipleri Özal ile birlikte ekonomik aklı önceleyerek politika üretmiştir. Piyasanın güçlenmesine ve derinleşmesine sebep olan ekonomik aklın öncelenmesinin demokrasiyi de güçlendireceği düşünülmekteydi. 80'lerde ülkeyi zenginleştirecek olan ekonomik liberalizasyonunun demokrasiyi de mümkün kılacağına kesin gözüyle bakılmaktaydı. Kısmen haklı olan bu düşünce biçimi Çin'in ekonomik liberalizasyonun yanında siyasi olarak otoriter kaldığı görüldüğünde çöktü. 90'larda Türk siyasetinde siyaset üstü ekonomik karar mekanizmalarının oluşturulması elzem olarak kabul ediliyordu. Zira siyasetin ekonomik rantın dağıtımında rasyonel davranmadığına inanç yerleşti. Bu nedenle istikrarsız siyasi kararlarla önünü göremeyen piyasaya karşı ekonomik akla dayalı kararlar alan üst kurullar kurulmaya başlandı. Küreselleşmenin doğrudan etkisini ekonomik aklın öncelenmesinde gördüğümüz Türk siyasetinde 90'ların sonunda siyasi iradeden bağımsız piyasa, inkâr edilemez doğru siyasettir. Ancak 2001 krizi sonrasında IMF müzakereleri küresel ekonomik aklın milli çıkarlarla örtüşmediğini ortaya çıkarmıştır.

20. Yüzyıl dolduğunda Cumhuriyetle birlikte kurulan modern devlet formunun üç temel ayağında da sıkıştığı ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak egemenlik iddiasının pek de milletle alakalı olmadığı uzun zamandır biliniyor olsa da sosyolojik ve kültürel kimliklerin milletin neresine düştüğü büyük sorun haline gelmiştir. Vesayetçi sistem, millete ait olan egemenlik hakkını uzun süre halk adına halkçılık yaparak zaten kullanmaktaydı. Postmodernitenin kimlikleri parçalaması ve sosyolojik ya da kültürel kimlikleri politikleştirilmesi karşısında vesayetçi sistemin hiçbir sözü kalmamıştır. Askeri ve sivil bürokrasideki gücüne dayanarak 28 Şubat darbesini organize etse de kimlikler cehenneminden buyurgan tavrıyla çıkması mümkün değildi. Özellikle Cumhuriyetin bastırıldığı sosyalist, gayrimüslim ve Alevi kimlikler politik anlamda geri gelemese de Kürt ve İslamcı kimlikler neoliberal siyasetle birlikte yeniden anlam kazanmıştır. Bir taraftan liberal zihin dünyasını içselleştiren diri farklılıklar diğer taraftan politik anlam da kazanmıştır. Cumhuriyetin kurucu aklının siyasetin yeni anlam dünyasıyla başa çıkması zordu. Bu nedenle Kemalist ideoloji 21. Yüzyılda

güçlü ama azınlıkta kalan bir ideolojiye dönüşmüştür. Egemenlikle alakalı asıl çöküş ise uluslararası ekonomik ve siyasal sisteme entegrasyonla birlikte gelmiştir. 90'ların sonunda yabancı yatırımcıya güven verme adına uluslararası tahkimin mahkeme yetkisinin tanınması egemenlikle alakalı belki en önemli tavizdi. Hiçbir mütekabiliyet aranmadan verilen tahkime gitme hakkı doğrudan egemenlik haklarını hiçe saymaktaydı. Ekonomik aklın siyasi iradenin üstünde görülmesi buradaki egemenlik devrinin ekonomik gerekçelerle ihmal edilmesine neden olmuştur. Örneğin gümrük birliği mütekabiliyet taşıdığından egemenlik haklarına halel getirmezken tahkim egemenlik sorunudur. Küreselleşme modern devletin egemenlik tasarımının yeniden yorumlanmasını tetiklemiştir. 21. Yüzyıl devleti egemenlik açısından yeniden yorumlamak zorundadır.

Bu konuyla bağlantılı Cumhuriyetin ikinci büyük hayal kırıklığı homojen toplum tasarımının çökmesidir. Ulus üst kimliğinde buluşturulmaya çalışılan Balkanlardan ve Kafkasya'dan göçlerle daha da farklılaşmış Anadolu ahalisinden bir millet yaratmak kolay olmamıştı. Uzun süre adı bile konmakta zorlanan Anadolu ahalisini Türk ulusu kimliğinde buluşturan biraz devlet zoru biraz da ideolojik endoktrinasyon olmuştur. 60'larda sosyalist kültürde bile bahsedilmesi hoş karşılanmayan Kürtlük, devletin uzun süre sosyolojik varlığını bile inkâr ettiği bir kimlik olmuştur. İslamcılık ise zinhar gericilik olduğundan bir kimlik bile kabul edilmemektedir. 28 Şubat nostalgisinin iki büyük düşmanı gericiler ve bölücüler olurken kodlanan kimlikler İslamcılar ve Kürtlerdir. 21. Yüzyıl devletin her iki soruna da çözüm bulması gerekmiştir. Çözümü Kürt açılımı ya da Alevi açılımında gören neoliberal zihnin hayal kırıklıklarını da sayarsak devletin ne tür bir değişim geçirmeye devam ettiğini anlamış oluruz.

Devletin üçüncü sorunu ise devlet olması için gerekli nüfuz alanı ile ilişkisinin kesilmesidir. Uzun yıllar Anadolu'daki her devletin beslediği Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar ile ilişkisi akamete uğrayan Cumhuriyet, gücünün önemli kaynaklarından kendiliğinden vazgeçmiştir. Avrupa ile kurduğu ilişki ise karşılıklı bağımlılıktan ziyade tek taraflı aşk niteliğini taşımıştır. Sınırlarına hapsedilmiş Cumhuriyetin Kemalist zihinleri de ataletle düşmüştür. Proaktif siyaset denilince korkar olmuşlardır. Yıllardır Avrupamerkezci düşüncenin⁵ onlara ezberlettiği cümleleri her gün bir felaket beklentisiyle mırıldanmaya devam etmişlerdir. Libya'da, Akdeniz'de ya da Suriye'de ne işimiz olduğunu bir türlü anlamamışlardır. Bu nedenle Cumhuriyetin 21. Yüzyıldaki en önemli değişimlerden birisi de coğrafya kavrayışında gerçekleşmiştir. Coğrafya artık bir kazanılan/kaybedilen alan olmaktan ziyade nüfuz edilen alana dönüşmüştür. Devletlerin gücü artık nüfuz alanlarıyla eş değerdir. Bölgesel bir güç olamayan devletler kendi sınırları içinde de rahat kalamamaktadır.

II. OLAĞANÜSTÜ HALDE DEVLET FORMUNUN DÖNÜŞÜMÜ

Siyasi anlamda 21. yüzyıl 2000'de değil 2008'de başlamıştır. Zira modern devletin neoliberal formu 2008 mali kriziyle birlikte değişim geçirmiştir. 1970'lerde refah devletinin yerini alan neoliberal devlet mali bir kriz üzerine oturmaktaydı. Fakat 2008'de mali krizde olan artık devlet değil toplumdu. Devletlerin borçları olağan dışı artmış değildi. Ev kredilerini ödeyemeyen halkın sıkıntısı piyasada dengeleri alt üst etmişti. Piyasanın en

---

⁵ Samir Amin, *Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Yordam Kitap, 2021).

güvenilir, en çok ödenen borçlar olarak ipotekli konut finansmanından ürettiği mali entsrümanlar geri dönmeyince bütün dengeler alt üst olmuştu. Bir anlamda 1929 ekonomik buhranı başka bir bağlamda yeniden yaşamaktaydı. 1929’da sorun piyasanın tüketimi aşan üretim olmuştu. Devletler yaptığı harcamalarla tüketim üzerinden piyasayı yeniden canlandırmıştı. 1930-1970 arası devletin finanse ettiği tüketim üzerinden hem savaş hem refah yaşanmıştı. 1970-2008 arasında ise tüketimin finansmanı piyasa aracılığı ile toplumun üzerine aktarılmıştı. Yani devleti darboğazdan piyasa ve toplum kurtarmıştı. Son mali kriz piyasayı ve toplumu kurtarma adına devleti yeniden geri çağırmıştır.

Türk siyasetine etkisini ekonomik anlamda 2010 sonrasında politik anlamda 2013 sonrasında gördüğümüz yeni siyasi dengelerde devletler de yeni formlar kazanmıştır. 2020’de yaşanan pandemi devlet açısından uzun zamandır yaşanan süreci teyit etmiştir. Kapitalizmin denge noktasını bir kez daha devlet oluşturmakta ve piyasa ile toplum ona tabi olmaktadır. Türk siyasetinin devlet idesine de uygun olan bu tavır biraz da tarihsel tutarlılıktan dolayı aslında zannedilenden daha kolay benimsenmiştir. Pandemi sırasındaki performansı da benimsenen tavrın testini oluşturmuştur.

İktidar partisinin eleştirilerinde sıkça dile getirilen “fabrika ayarlarına dönüş” arzusu neoliberal siyasal düzendeki devlet formuna geri dönüşe işaret etmektedir. Oysa dünyayı saran ekonomik kriz eski devlet formuna dönüşü mümkün kılmayan yapısal değişimleri de beraberinde taşımaktadır. Bu tür yapısal değişimler sadece Türk siyasetine özgü de değildir. Brexitle AB’den ayrılan İngiltere de büyük Amerika peşinde koşan ABD de aynı yapısal dönüşümlerden etkilenmektedir. Mesele sadece devlet odaklı kalkınma peşinde koşan Çin’in ya da lider odaklı otoriter piyasa yaratan Rusya’nın taklit edilmesi değildir. Hatta politik zihni neoliberal piyasa şartlarında kurulmuş Cumhurbaşkanının ferasetle devletteki değişimi yakaladığına şahit olmaktayız. Yoksa yaşanan süreç 15 Temmuz sonrası basit bir devlete yaslanma süreci değildir. Bu anlamda 15 Temmuz direnişinin devamı gibi duran Ayasofya’nın açılışı da sadece dini coşkunluk hali değildir. Bu tür gelişmeler egemenliğin, ulusun ve coğrafyanın yeniden yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Yeni yoruma göre de devlet, toplum, piyasa ilişkisi yeniden kurulmaktadır. Dünya siyasetinde yeni forma uygun yapılanmaya ilk sahip olan ülkelerden biri de Türkiye’dir.

Sombart⁶ aşk ve lüksle birlikte gelen israfın kapitalizmi yarattığını söylemekteydi. Bireysel yaşamın zirvesi olan 21. yüzyılda aşk kalmasa da lüks borçla finanse edilmeye devam etti. Bu nedenle refah devleti sonrasında kendi haline bırakılan toplum giderek borçlandı. Kapitalizm daha önceleri bedava olan her şeyi birimleyerek ölçülebilir ve satılabilir hale getirdi. Yaşamını ancak borçla finanse edebilenler artık komşusundan ya da akrabasından borç da alamaz oldu. Borç alabilecek olanlar da kişisel ilişkilere boyun eğmek yerine soyut bankacılık sistemlerine borçlu kalmayı tercih ettiler. Gelişen teknoloji ve artan hareketlilik borçları daha da artırdı. Ev, araba, tatil, bayram, düğün ya da elektronik aletler için borçlanan toplum kapitalizmin

⁶ Werner Sombart, *Aşk Lüks ve Kapitalizm Modern Dünyanın Savurganlığın Rubundan Doğması Üzerine* (Pharmakon Kitap, 2016).

dilemmasını oluşturdu. Bir taraftan harcama yapılmadığında dönmeyen çarklar diğer taraftan borçlar altında ezilen toplum.

80'lerde kendi haline bırakıldığında daha özgür olacağı sanılan toplum giderek borçla prangalarını sağlamlaştırmıştı. Piyasanın ve sivil toplumun güçlenmesinin demokrasiyi de güçlendireceği düşünülmekteydi. 2008 krizi piyasayı alt üst ederken toplumu da telaşa sürükledi. Türkiye iki nedenle bu krizi iliklerine kadar hissetmemişti. Birincisi piyasa 2001 krizi sonrası finansal disipline sokulmuştu. İkincisi de toplum Ak Parti iktidarıyla birlikte artan sosyal harcamalarla görece finansal zırha sahipti. Nitekim aynı dönemde dünyada en az yatırım sağlık alanına yapılırken Türkiye'de tam tersine sağlık yatırımları artırılmıştı. Pandemiye kadar bu kadar sağlık yatırımı artık israf olarak görülmeye bile başlanmıştı. Türkiye 2008 krizini güçlü karşılarsa da özellikle 2013 sonrasında yaşanan politik türbülanslar ekonomik anlamda piyasasını da zorlamaya başlamıştır. Siyaset artık hız, türbülans, kriz ya da çatışma ile tanımlandığından siyaseten dirayetli ve kararlı olmak daha da önem kazanmıştır. Özgürlük, kararsızlığın yarattığı boş alan olmaktan çıkıp bizzat kararın arkasından gelebilene dönüşmüştür. Yani özgürlük bir şeyden özgürlük anlamında negatif bir kavram olmaktan çıkıp bir şey için kararlı duruşun ödülü haline gelmiştir.

21. yüzyıl devletinin en ayırt edici unsurlarından biri de teknolojiyi iktidarını sağlamlaştırmak için kullanmasıdır. İktidarı meşru bir şiddet tekeli olarak tanımlayanlar, 70'li yıllarda iktidarın söylemsel kuruluşundan bahsedenler ya da asıl gücün alt yapısal anlamda toplumsal meşruiyetle kurulan iktidarda olduğunu düşünenler teknolojinin yukarıdan aşağı yeniden yapılandığı iktidar karşısında korkuya da kapılmıştır. Zira teknoloji toplumsallaşarak devlete karşı sivil toplumu da güçlendirir gibi gözükse de asıl olarak sahibi olan devlete sadıktır. Hatta sosyal medya anlamında enformasyon kaynağımızı kontrol edenler aslında bizi de kontrol etmektedir. Bu nedenle sosyal medyayı kontrol altına alamayan devletlerin toplumsal egemenlikleri de mümkün olmayacaktır.

Türk siyasetinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle ahali gerçekleştirdiği devrim sonrasında yeni bir devlet kurmuştur. Pandemi öncesinde ahalinin en büyük şansını da karar mekanizmalarının hız kazandığı ve krizlerle baş etme konusunda iradesi güçlü bir devlete sahip olması olmuştur. 15 Temmuz politik anlamda aslolanın ahali olduğunu devletin çağın gereklerine göre yeni formlar alacağını göstermiştir. Diğer taraftan devlet formunu da kutsamamak gerektiğini devlet idesi ile formunun farklı olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmiş olduk. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi de zamanın ihtiyaçlarını karşılamış olsa da yarının tabusu da olmamalıdır. Başlangıcı olan her şeyin sonu da vardır.

Türk siyasetinin devletle kurduğu ilişkiyi Çin ya da Rusya'nın devlet odaklı kalkınma hamlesiyle birlikte ele alabiliriz. Fakat yönetim biçimini muhaliflerine söz hakkı vermeyen otoriter yönetimlerden ziyade ABD'nin "Büyük Amerika" politikasına benzetebiliriz. Muhalefetin tutarlı politikalar ürettiğinde otoriter ülkelerde asla olamayacağı gibi başarılı olduğunun kanıtını 2019 yerel seçimleri göstermiştir. Toplumsal alanı olmasa da ekonomik alanı ise devletin işgal ettiği ortadadır. Sadece finansal para politikaları açısından değil yatırımların yönlendirilmesi ve finanse edilmesi açısından da devlet riski üstlenmektedir. Otomobil fabrikası gibi büyük

bir tesis kurmaya çalışanların asıl itici gücünü piyasa dinamikleri değil devlet oluşturmaktadır. Piyasanın dinamikleri harekete geçirme konusunda batılı liberal demokrasiler de 2008’de biraz utangaçça olsa da pandemi sonrasında açıktan devlete yaslanmaktadır. Bu anlamda Türk siyasetinin küresel siyasetin dışında kaldığı söylenemez. Bugün Türk siyasetine piyasacı ve toplumcu dinamikler kazandırmak isteyenler aslında ekonominin her türlü manipülasyona açık kalmasını isteyen küresel şirketlerdir. Halen de devlet egemen Türk siyaseti kur manipülasyonlarıyla terbiye etmeye çalışmaktadırlar.

Türk siyasetinde piyasa 90’larda başbakanı bile belirleyebilmekteydi. Fakat 2008 krizi olmasa da pandemi piyasayı da devlete bağımlı kılmıştır. Devletin karşısında üst kurul kararlarının arkasına saklanan bir piyasanın olduğunu artık söylemek mümkün değildir. Pandemi sürecinde maske üretimi ve piyasasını yöneten devlet, gerektiğinde her ekonomik alanı politikleştirebileceğini göstermiştir. Bir nevi olağan hallerde işleyen ekonomik dinamikler olağanüstü halde egemenin son sözü söylediği politik bir nitelik kazanmaktadır. Devletin elde ettiği gücün sınırsız olduğunu da düşünmek hata olacaktır. Nihayetinde ekonomik alanda devlet, bir alanı politikleştirecekse toplumsal meşruiyet gibi ince bir çizgide yürümek zorundadır. Zira politikleştirdiği her alanın kendi iç dinamiklerinde aynı zamanda kırımlar yaratır. Bu kırımlar kalıcı hale geldiğinde ise ekonomik ya da toplumsal alanlar kendi iç dinamiklerini kaybeder. Devletin bu alanları düzenlemesi her zaman ivme kazandırıcı ve onarıcı olması gerekmektedir.

Türk toplumu 2013’te beri kaybettiklerine rağmen halen politik direncini sağlam tutmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin 12 bin dolarlardan 8500 dolara düşmesiyle aslında neredeyse gelirin dörtte birini son yedi yılda kaybeden toplumun 15 Temmuz gibi bir direnç göstermesi ancak politik bilinçle açıklanabilir. Yoksa küresel sisteme itaat etseydi muhtemelen geçici de olsa bir ekonomik rahatlama yaşardı. Son yıllarda STK’ların devletleşme görüntüsü neoliberal zihinleri rahatsız etmektedir. STK’lar da piyasa dinamiklerinden farklı bir dinamik taşımazlar. Eğer devlet yapmak üzere giriştikleri her işi üstlenirse iç dinamiklerini kaybederler. STK’ları güçlü kılan devletten bağımsız kaynaklara sahip olmaları onları demokratik kılan da içyapılarının demokratik olmasıdır. Bu nedenle kendi içyapısı demokratik olmayan STK’ların demokrasiyi beslemesi nasıl mümkün değilse kendi kaynaklarıyla iş üretemeyen STK’nın da varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Türk siyasetinde STK bağımsızlığı devletin siyasi çizgisinden bağımsızlık olarak anlaşılmaktadır. Oysa NGO’lar bile uluslararası alanda bu tür bağımsızlığa sahip değildir. Mali kaynaklarının belirlediği politik çıkarları savunmaktadır. Bu nedenle STK bağımsızlığını devlet politikasından bağımsızlık olarak değil bağımsız kaynaklarla iş üretebilme yeteneği olarak ele almak gerekmektedir. Fakat devletin hâkim olduğu politik alanda sivil toplum örgütlerinin ya tepkisel olarak devletle mücadele ettiğine ya da tamamen tabi olarak devletten beslenerek iş üretmeye çalıştığına şahit olmaktayız. Her iki durum da günümüz siyasalığında toplumsalın hastalıklı halidir. Zira devletin genel politik çizgisi ile kavgalı STK’nın hizmet ettikleri millî değilken devletten finanse edilen STK artık sivil olma özelliğini kaybetmiştir.

SONUÇ

Türkler için Devlet, bir ide olarak bin yıllık geçmişe sahip olabilir. Fakat form olarak devletin içeriği daima değişime ayak uydurmuştur. Devlette baki olan ahalinin politik birliğidir. Bu birliğin formu ise daima farklılaşmıştır. Göktürkler gibi göçebe toplumların politik birliğinden bir imparatorluk formuna sahip olan Osmanlıya dönüşürken ahalinin politik birliği devletin bekasının kaynağı olmuştur. Devletin formu ikincil mesele olarak kalmıştır. Cumhuriyetle birlikte modern devlet formunu alan Türkiye, ilk büyük dönüşümünü çok partili hayata geçerken toplumsallaşan iktidar alanıyla yaşamıştır. İkinci dönüşüm neoliberal zihnin yansıması olarak refah devletine karşı piyasa ve toplumun ön plana çıkmasıdır. Refah harcamalarından vazgeçen devlet, piyasayı güçlendirerek kalkınmaya sivil toplumu güçlendirerek de kalkınmanın sancılarını azaltmaya çalışmıştır. 2001 krizi piyasayı alt üst edince sivil toplumun üzerindeki yükü yeniden devlet üstlenmiştir. AK Parti iktidarıyla artan sosyal harcamalar hem bir taraftan piyasayı canlandırmış hem de dezavantajlı grupların mağduriyetleri giderilmiştir.

AK Parti politikaları bir nevi neoliberal sisteme eklenmiş üçüncü yolcu sosyal demokrat politikalar gibidir. Sağlıktan ulaşım, barınmadan geçime kadar birçok alanda sosyal harcamalarını artıran hükümet toplumsal mesruiyetini de vesayetçilere rağmen güçlendirmiştir. Bir taraftan da neoliberal piyasanın iştahını büyük projelerle karşılamaya çalışmıştır. Bu arada yeni projeleri finanse etmek için özelleştirme gelirlerini ve uluslararası finans sistemlerini kullanmıştır.

Küresel sistem 2008'de krize girdiğinde ülkenin ekonomisi disiplin kazanmıştı. Toplum ise sosyal harcamalar zırhı ile donanmıştı. Oysa aynı dönemde liberal devletler başta sağlık harcamaları olmak üzere kamu harcamalarında kısıntıya gitmişti. Kamu harcamalarındaki kısıntılar Avrupa'da aşırı sağ tepkilerin nedenlerinden biri olmuştu. Türkiye ise asıl ekonomik ve toplumsal sarsıntıyı 2013 Gezi Parkı ile 2016 15 Temmuz'u arasında yaşamıştır. Bu sarsıntılardan hasarlı ama ayakta çıkan ülke pandemi onu bulduğunda aslında ne kadar hazır olduğunu fark etmiştir.

Pandemiye hazır olma sadece sağlık yatırımlarının yerindeliği ve sağlık sigortasının genişliği ile ilgili değildir. 15 Temmuz sonrası Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle krizler karşısında hızlı karar alabilen ve uygulayan bürokrasi pandemiyle mücadelede önemli rol almıştır. Ekonominin iyi olmamasına rağmen bağımsız karar alabilme yeteneği kazanmış olması diğer bir kazanç olmuştur. Ekonomik bağımsızlığın en önemli kaynağı da IMF sistemine bağımlılıktan kurtuluştur. Uluslararası yaptırımlara uğramadan karar alabilen devlet, piyasanın çarklarını döndürecek enstrümanları da üretebilmiştir. Pandemiyle mücadele ne son yirmi yıldır durmadan yapılan büyük yatırımlar olmasaydı başarılıydı ne de karar mekanizmaları yavaş olsaydı ya da küresel yapılara bağlı olsaydı başarılı olabilirdi.

Türkiye'de devletin uluslararası vesayetten kurtuluşu içerdeki vesayetten kurtuluşu kadar önemlidir. Dünya sistemine hâkim olan devletlerin vesayet dayatmalarına rağmen bağımsız karar alabilme gücüne erişen

Türkiye, pandemiyle mücadelede de başarılı olmuştur.⁷ İlginç olan hegemon devletlerin kendilerine hak gördükleri bağımsız karar alma yetisini Türkiye için hak görmemeleridir. Kendileri için hak gördükleri insan haklarını gerektiğinde askıya almanın Türkiye için otoriterlikle yaftalanmasıdır. Kendileri için demokratik saydıkları sosyal medyaya getirilen sınırlamaların aynısını Türkiye'nin antidemokratlığının karinesi saymalarındır.

Türkiye Cumhuriyeti dünyanın dışında yer almamaktadır. Dünya sisteminin değişiminden payına düşeni kendi bekasını kollayarak almaktadır. Dünya kapitalist sistemi de artık piyasa ve toplum odaklı değil devlet odaklı işlemektedir. Türkiye de yerli ve milli kavramlarını öne çıkararak aslında bu değişime ayak uydurmuştur. Türk milletinin ayırt edici unsuru aynı devlet formunu yüzyıllarca değiştirmeden savunması değil ahalinin politik birliği üzerine şekillenen devlet idesini korumasıdır. Hangi devlet formu bekasını sağlayacaksa oradan yürümektedir. Bugün için geçerli form da devletin toplumu ve piyasayı kanatları altına aldığı yerli ve milli bir formdur. Türkiye sadece bu yapısal değişime ayak uydurmaktadır.

---

⁷ Soner Tauscher, Fikret Topal, Yiğit Cem Eskicioğlu ve Zehra Hopyar, *Avrupa'da ve Türkiye'de Yaşanan Covid-19 Salgınına İlişkin Algular*, (Ankara: Karınca Yayınları, 2020).

KAYNAKÇA

Amin, S. *Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Yordam Kitap, 2021.

Bauman, Z. *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ablak Denemeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Karatani, K. *Transkritik: Kant ve Marx üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.

Kelsen, H. *Saf Hukuk Kuramı*. Nora Kitap, 2020.

Schmitt, C. *Völkerrechtliche Großraumordnung*. Berlin: Duncker & Humblot, 2022.

Sombart, W. *Aşk, Lüks ve Kapitalizm: Modern Dünyanın Savurganlığın Rubundan Doğması*, Pharmakon Kitap, 2016.

Tauscher, S. Topal, F. Eskiçioğlu, Y.C. Hopyar, Z. *Avrupa'da ve Türkiye'de Yaşanan Covid-19 Salgınına İlişkin Algular*. Ankara: Karınca Yayınları, 2020.